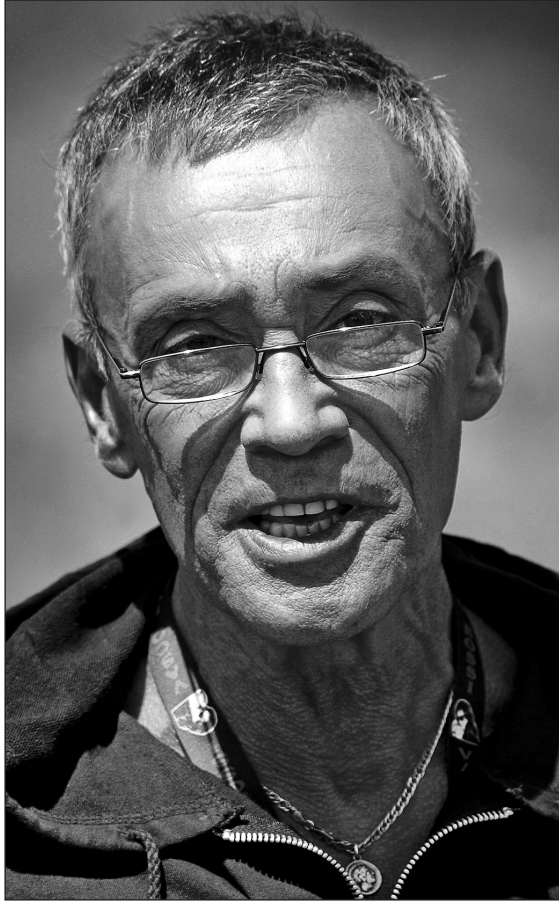

**Stat rosa pristina nomine
nomina nuda tenemus**

Андрій Олегович Добролюбський
(1949–2023)

Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Кафедра історії України

АО:
Nomina nuda tenemus

Меморіальні читання
А. О. Добролюбського

Одеса
2024

УДК 94(100)(477); 902/904(092)(084)

М49

Видання рекомендовано Вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».
Протокол №17 від 27 червня 2024 р.

Редколегія:

Головний редактор О. Б. Головка

Ю. А. Добролюбська

О. П. Сєкерська

А. В. Красножон

М 49

АО: Nomina nuda tenemus. Меморіальні читання А. О. Добролюбського. Добірка наукових статей / Колектив авторів за ред. О. Б. Головка; Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2024. – Одеса: Бондаренко М. О., 2024. – 208 с. : іл.

ISBN 978-617-8327-84-2

УДК 94(100)(477); 902/904(092)(084)

Макет та дизайн обкладинки:

Д. А. Топал

ISBN 978-617-8327-84-2

© Автори текстів, 2024

© ПНПУ, 2024

Зміст

Андрій Красножон
NOMINA NUDA TENEMUS
(Ми володіємо простими іменами):
пам'яті Андрія Добролюбського
9

Фотоальбом
15

Історія та теорія археології

Євген Борінштейн
МЕНТАЛІТЕТ ОДЕСИТА: ТВОРЧА СКЛАДОВА
АНДРІЯ ДОБРОЛЮБСЬКОГО
27

Юлія Добролюбська
АРХІВНИЙ ФОНД РОДИНИ ДОБРОЛЮБСЬКИХ
32

Андрій Красножон
ПЕРСПЕКТИВИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НА ПРИМОРСЬКОМУ БУЛЬВАРІ В ОДЕСІ
36

Валерій Левченко
ПІДГОТОВКА ТА АТЕСТАЦІЯ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ
З АРХЕОЛОГІЇ В ОДЕСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ ІСТОРИКО-
АРХЕОЛОГІЧНОМУ МУЗЕЇ
(друга половина 1920-х – початок 1930-х рр.)
43

Ірина Немченко
ПОВСТАННЯ ЧИ РЕВОЛЮЦІЯ:
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АРСЕНАЛ ОЛДЖЕРНОНА СІДНЯ
51

Світлана Паламарчук
КУЛЬТУРНИЙ ВСЕСВІТ АНДРІЯ ДОБРОЛЮБСЬКОГО
55

Павло Тоцький
КАРДИНАЛ РІШЕЛЬЄ І ГАЛЛІКАНІСТСЬКА КОНЦЕПЦІЯ
УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВОЮ
63

**Археологія та історія доби каменю –
раннього залізного віку**

Наталія Бурдо
ДОМЕСТИКАЦІЯ КОНЯ. ДЕ, КОЛИ, ХТО І НАВИЩО?
72

Оксана Вар'ян
В ПОШУКАХ ІДЕАЛУ: ВЗІРЦЕВИЙ ГРОМАДЯНИН У КОЛЕКТИВНИХ
УЯВЛЕННЯХ АФІНЯН КЛАСИЧНОГО ПЕРІОДУ
78

Михайло Відейко
¹⁴C ДАТИ ТА АБСОЛЮТНА ХРОНОЛОГІЯ КУКУТЕНІ-ТРИПІЛЛЯ:
ЩО І ЯК НАСПРАВДІ МИ ДАТУЄМО?
85

Світлана Іванова
НАРОДЖЕННЯ КУРГАНУ: ПРО ПОЧАТОК НОВОЇ ПОХОВАЛЬНОЇ
ТРАДИЦІЇ АЗОВО-ЧОРНОМОРСЬКИХ СТЕПІВ
91

Олег Савельєв
ДО ПРОБЛЕМИ ФІНАЛЬНОГО ЕТАПУ ІСТОРІЇ ТІРИ
100

Валерій Топчий
КСЕНОФОНТ АФІНСЬКИЙ: СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ
Й ПОЧАТОК ВІЙСЬКОВОЇ КАР'ЄРИ
109

Генадій Тощев, Світлана Андрух
ДОСЛІДЖЕННЯ МАМАЙ-ГОРИ

113

Юрій Чернієнко
ДЕЯКІ РОЗДУМИ ЩОДО ПРЕІСТОРИЧНИХ ЖИТЕЛ
ЗЕМЛЯНКОВОГО ТИПУ

119

Анастасія Ягупова, Олена Секерська, Сергій Маєвський
ВИПАДКОВА ЗНАХІДКА ТЕРАКОТ
НА НІКОНІЙСЬКОМУ ГОРОДИЩІ

128

**Археологія та історія Середньовіччя
та Нового часу**

Serghei Agulnikov
THE NOGAI BURIAL MOUNDS IN SOUTHWEST BUDZAK

134

Ігор Бруяко
ГОРОДИЩЕ КАРТАЛ В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАННЬОГО
НОВОГО ЧАСУ (ЗА АРХЕОЛОГІЧНИМИ МАТЕРІАЛАМИ)

141

Олександр Головко
КОНФЕДЕРАЦІЯ «ЧОРНИХ КЛОБУКІВ» НА ПІВДЕННОМУ КОРДОНІ
РУСІ (КІНЕЦЬ XI – ПЕРША ТРЕТИНА XIII СТ.).

147

Наталія Діанова
ЄВРЕЙСЬКИЙ ФАКТОР В ІСТОРІЇ ОДЕСИ XIX СТ.

153

Віктор Савченко
ДО ПИТАННЯ КЕЛЬТСЬКОЇ «ПРИСУТНОСТІ» В УКРАЇНІ

158

Секерська Олена
КОНІ ІЗ ПОЛОВЕЦЬКИХ ПОХОВАНЬ БІЛЯ С. ВИНОГРАДНЕ
ТОКМАЦЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

164

Олександр Смирнов, Леонід Смирнов, Денис Бондаренко
ЩЕ РАЗ ПРО КОЛЕКТИВНЕ СЕРЕДНЬОВІЧНЕ ПОХОВАННЯ
НА О. БЕРЕЗАНЬ

169

Вадим Чепіженко
ТРАГІЧНА ІСТОРІЯ ЕЛІС НОРФОЛКСЬКОЇ,
АБО ЯК БЕЗКАРНО ВБИТИ ОНУКУ КОРОЛЯ?

174

Додаток

Хронологічний покажчик друкованих праць
доктора історичних наук,
професора Андрія Олеговича Добролюбського
Укладач – Ю. А. Добролюбська

183

МЕНТАЛІТЕТ ОДЕСИТА: ТВОРЧА СКЛАДОВА АНДРІЯ ДОБРОЛЮБСЬКОГО

Євген Борінштейн

доктор філософських наук, професор
завідувач кафедри філософії, соціології
та менеджменту соціокультурної
діяльності ДЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»,
м. Одеса

Анотація. Розглядається феномен категорії «менталітет» з точки зору соціальної філософії. Аналізується соціокультурний підхід як найважливіший, з точки зору, автору для розуміння трансформацій в сучасному суспільстві. Досліджено менталітет одесита та ціннісні характеристики одеської субкультури. Стверджується унікальність творчої особистості Андрія Добролюбського.

Ключові слова: менталітет, менталітет одесита, цінності, одеська субкультура, творча особистість.

Abstract. *The phenomenon of the category “mentality” is considered from the point of view of social philosophy. The author analyzes the sociocultural approach as the most important, from the author’s point of view, for understanding transformations in modern society. The article examines the mentality of Odessa and the value characteristics of the Odessa subculture. The uniqueness of the creative personality of Andrey Dobrolyubsky is confirmed.*

Key words: *mentality, mentality of an Odessan, values, Odessa subculture, creative personality.*

Соціальна реальність XXI століття показує, що історичний процес по своїй суті є обумовленим не тільки економікою, політикою, розвитком культурних процесів, а й впливом ментальних структур суспільства. У зв'язку з цією обставиною в соціогуманітарних дослідженнях все частіше стали звертатися до категорії «менталітет», маючи на увазі під ним особливу реальність (ідеальну, духовну, психологічну; я би визначив соціокультурну). Невизначеність, розмитість наукового сенсу поняття «менталітет» і одночасно теоретична і практична значимість дослідження феномену наукового змісту «менталітету» для розвитку сучасного суспільствознавства і в цілому гуманітарного знання з усією очевидністю демонструють значущість обраної теми дослідження.

Звернення до проблеми витоків менталітету, його сутнісних характеристик особливо важливо у сучасному світі, так як дозволяє олюднити історичний процес і подолати крайнощі технократичної інтерпретації історії, що обмежило смисли її розвитку економіко-урбаністичними причинами. В результаті введення поняття «менталітет» в сферу категорій соціальної філософії остання отримує в повному розумінні живу людину з її класичними пізнавальними питаннями щодо буття, творчості, особистим життям і екзистенційними проблемами. Соціально-філософське дослідження проблеми менталітету дозволяє вийти на своєрідність соціокультурної і цивілізаційної основи нашого життя і дій при розробці загальнонаціональних програм розвитку та осмисленні як внутрішньої, так і зовнішньої стратегії функціонування особистості, соціуму, суспільства, держави. Без розуміння своєрідності менталітету немає ні народу, ні нації як особливої цілісності в людській спільноті зі своїм власним самосвідомість. В аспекті менталітету народу самосвідомість – це факт самоідентифікації, без якої не може бути розуміння самоцінності своєї культури. З цієї точки зору проблема менталітету – це аспекти національної та загальнолюдської безпеки, що є найважливішими питаннями третього тисячоліття.

Методологічна і наукова значимість введення поняття «менталітет» в структуру категорій соціальної філософії має важливе значення, так як до теперішнього часу немає єдиної філософської методології дослідження даного феномена в його конкретності. Найбільш часто застосовуються або історичні (методологія школи «Анналів»), або соціологічні методи дослідження цього феномена, які в досить обмежених межах можуть бути застосовні в області соціальної філософії. З їх допомогою не можна розкрити сутнісні смисли поняття «менталітет», поставити проблему генезису менталітету.

І нарешті, для успішного подолання шизо-фашистської агресії росії, українському суспільству необхідне знання менталітету свого народу, його духовних, соціокультурних, соціопсихологічних особливостей відповідно до яких і слід приймати вирішальні соціоекономічні та соціогуманітарні програми розвитку країни.

Звернення до витоків ціннісної самосвідомості українського соціуму, до національного менталітету, орієнтованого на свої традиції, цінності, смисли культури, духовно-людську, психологічну складову, на розуміння ролі коріння народів, що населяють нашу прекрасну землю, – це і є відродження українських пріоритетів, відродження, що веде до процвітання будь-якої нації і народу.

Також дане дослідження видається досить актуальним через відсутність як у соціальній філософії, так і в гуманітарній науці єдиних уявлень про структуру соціокультурної реальності, що ґрунтується на менталітеті народів, що з давнини населяють Україну.

З проблемою менталітету дослідники стикаються в багатьох суспільних і гуманітарних науках: філософії, історії, етнології, соціальної психології, етнопсихології, соціології, культурології, політології. Крім науки, дана тема є предметом осмислення діячів культури і мистецтва, що знаходять відображення як в художній творчості, так і в публіцистиці.

Коріння своєрідності розуміння менталітету йдуть у давнину. Предмет аналізу буття коренів – народний фольклор (казки, билини, пісні, анекдоти), епічні твори, міфологія. Духовні основи менталітету – це найдавніші пам'ятки культури, що відображають всі періоди історичного розвитку етносів, націй, народностей з притаманними їм характерними особливостями. Найважливіший пам'ятник – Біблія (Старий і Новий Завіт), що дійшла до наших днів у формі релігійно-художніх сюжетів, що містять певне світорозуміння і світовідношення до дійсності, як кодекс передвстановлень і смисложиттєвих орієнтацій.

У дослідженні теми менталітету можна виділити соціокультурний підхід, що дозволяє з точки зору соціальності досліджувати історію поняття «менталітет» і уявлення про реальний феномен. Це роботи представників «нової історії», зокрема, школи «Анналів» – М. Блока [1], Ф. Броделя [2], Ж. Дюбі [3, 4], Р. Мандру [4], Л. Февра [5], які створили особливу методологію, що дозволила виявити «менталітет» як найважливішу категорію сучасної історичної антропології, де в основі лежить соціально-культурна мотивація поведінки людей, аналіз явищ колективної психології, розкриття глибинних процесів людської психології, що визначають розвиток історії.

Найбільшими представниками даного підходу в розробці досліджуваної нами проблеми є праці таких відомих соціологів ХХ століття, як М. Вебер [6] і П. Сорокін [7], які досліджують ментальні структури в соціальній динаміці. Методологія аналізу М. Вебера через введення категорії «ідеальний тип» з'єднує загальне і індивідуальне при впливі особистого моменту на загальну конфігурацію подій історичного процесу.

Особливої уваги при вивченні феномену «менталітет» заслуговують роботи М. Фуко [8] і М. Гайдеггеру [9], які зосередили увагу на апіорних структурах людського буття і апіорних дискурсивних формаціях (М. Фуко), що зумовлюють досвід і поведінку як особистості, так і соціальних груп.

До прихильників цього підходу належу і я, розробляючи соціокультурні основи розуміння менталітету, ціннісні складові та моральні ас-

пекти розуміння менталітету творчої особистості у сучасному суспільстві [10, 11].

Я розумінню **менталітет** як систему історичних, соціокультурних, соціоекономічних, соціопсихологічних, духовно-світоглядних і цивілізаційних цінностей, які передаються від покоління до покоління та безпосередньо впливають на поведінку людини і прийняття нею рішень. Менталітет є одночасно соціальним, культурним і особистісним явищем, оскільки особистість – це єдиний носій соціокультурного. Але термін «менталітет» найчастіше застосовують для акцентування уваги на самому стійко-підсвідомому фундаменті особистості, який визначає ціннісно-смыслову установку її діяльності, тобто спонукає її підсвідомо та ірраціонально слідувати певним цінностям, відмовляючись від усього чужого. Отже, менталітет можна уявити як межі, в межах яких здійснюються поведінка людини і діють його духовні орієнтири. Особистість як би спочатку все, з чим стикається в своїй життєдіяльності, пропускає через призму свого менталітету, а потім, піддаючи відібране свідомістю аналізу, включає в свій духовний світ. Менталітет це суспільна установка особистості, яка, зачіпаючи глибинно-підсвідомі стійкі морально-ціннісні якості, котрі, завдяки історичним корінням і сучасному впливу суспільства, зумовлюють її розумові, емоційні та поведінкові реакції.

Підкреслюючи значення особистості ми виходимо на розуміння можливостей функціонування менталітету на регіональному, міському, сільському та інших рівнях. Безумовно, проживаючи в Одесі, нас цікавить саме менталітет одеситів.

Що ж є одеським менталітетом? Щоб відповісти на це питання, необхідно розуміти: Одеса – це особливе місто, яке внаслідок різних історичних, етнічних, соціальних, культурних, цивілізаційних, економічних, географічних факторів сформувало унікальне явище – свою власну субкультуру. Дослідники не перший рік вивчають проблематику становлення унікальних особливостей Одеси, Культура, яка була створена на території міста, безперечно, унікальна і не має аналогів. Дана робота націлена на виявлення і обґрунтування особливостей, що дозволяють виділити абсолютно особливий і безпрецедентний феномен «Одеська субкультура».

Одеса володіє власною мовою, що поєднує в собі яскраві народні відтінки всіляких національностей. Субкультура Одеси має свої інститути відтворення, такі як знаменитий Привоз, де досі ми можемо почути неповторну Одеську мову, «Клуб одеситів», різні одеські вісники, музеї, художні та музичні школи, тематичні інтернет-сайти. Одесити мають якусь особливу ментальність і стиль життя, що відрізняється від інших великих

міст України, наприклад: вміння і прагнення жити красиво, почуття свободи, особлива Одеська мораль, постійне і незнищенне бажання отримувати задоволення від життя. Бути одеситом – це набір деяких поведінкових і моральних якостей, вміння ототожнювати себе з оточуючими, жити разом і уживатися, незважаючи на культурні, моральні, ціннісні відмінності. Можна з упевненістю говорити про те, що одесити часто демонструють свою унікальність і несхожість на інших за допомогою якихось внутрішніх символів. Виходячи з цього, з упевненістю можна говорити про існування Одеської субкультури, яка легко пізнавана не тільки на території самої Одеси, але і на міждержавному рівні.

Саме таким одеситом був знаний вчений, історик і археолог Андрій Олегович Добролюбський, який, крім своїх творчих наукових досліджень, котрих багато, вів спосіб життя справжнього одесита: отримував задоволення від всього, цінував свободу, море, сонце та своїх дорогих діточок.

Чарівність особистості цього вченого дійсно важко переоцінити.

Список використаних джерел

1. Блок М. Апологія історії або ремесло історика. Київ: Лаурус, 2018. 144 с.
2. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. Київ: Основи, 1997. 385 с.
3. Duby G. *Fondements D'un Nouvel Humanisme*. French & European Pubns, 1966. 222 p.
4. Duby G., Mandrou R. Jean-François Sirinelli. *Histoire de la civilisation française*. French: A. Colin, 1984. 415 p.
5. Febvre L. *Deux philosophies opportunistes de l'histoire. De Spengler à Toynbee*. *Revue de métaphysique et de morale*. 43. 1936. №4. P. 573–602.
6. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. Київ: Основи, 1994. 261 с.
7. Sorokin P. *Social and Cultural Dynamics*. Publisher: Extending Horizons Books; Revised edition, 1957. 720 p.
8. Фуко М. Археологія знання. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 326 с.
9. Гайдеггер М. Дорогою до мови. Львів: Літопис, 2007. 232 с.
10. Борінштейн Є. Р. Творча особистість у вимірі філософії: методичні рекомендації. Одеса, 2023. 32 с.
11. Борінштейн Є. Р. Соціальні відхилення Homo Sapiens: контекстуальне поле національного менталітету. Перспективи. Соціально-політичний журнал. Одеса, 2023. №3. С. 27–34.

Наукове видання

**АО:
Nomina nuda tenemus**

Меморіальні читання
А. О. Добролюбського

Українською та англійською мовами

Підписано до друку 27.06.2024 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура Alegreya
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 12,1. Наклад 100 прим.
Зам. № 1706/1

Надруковано з готового оригінал-макета у друкарні «Апрель»
ФОП Бондаренко М. О.
65045, м. Одеса, вул. В. Арнаутська, 60
Тел.: +38 (048) 703 11 86
info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014